

УДК 343.98.067

КРИМІНАЛІСТИЧНА КЛАСИФІКАЦІЯ ЗГВАЛТУВАНЬ

Нуджейдат Веам,
здобувач вищої освіти ступеня доктора філософії
кафедри кримінально-правових дисциплін юридичного факультету
Харківський національний університет імені В.Н. Каразіна

У статті надано криміналістичну класифікацію зґвалтувань залежно від особливостей суб'єктів цих злочинів і їх зв'язку з потерпілими особами. Визначені особливості криміналістичних характеристик виділених класифікаційних груп зґвалтувань.

Ключові слова: зґвалтування, криміналістична класифікація, криміналістична характеристика, насильство, потерпіла особа.

В статье представлена криминалистическая классификация изнасилований в зависимости от особенностей субъектов этих преступлений и их связи с потерпевшими лицами. Определены особенности криминалистических характеристик выделенных классификационных групп изнасилований.

Ключевые слова: изнасилование, криминалистическая классификация, криминалистическая характеристика, насилие, потерпевшее лицо.

Nujeidat Weam. FORENSIC CLASSIFICATION OF RAPE

In the article presented forensic classification of rape depending on characteristics of the subjects of these crimes and their relationship with the victims. The features of criminalistic characteristics of the selected classification groups rape.

Key words: rape, crime classification, forensic characterization, violence, injured person.

Постановка проблеми. Зґвалтування належать до найбільш тяжких злочинів і найбільш складних у розслідуванні. За своєю сутністю це злочин, в підґрунті якого знаходиться насильницьке задоволення статевої потреби, яка за своєю значимістю у поведінці людини займає одне з провідних місць (статевий голод). Складнощі в розслідуванні зґвалтувань обумовлені, з одного боку, специфічністю сфери статевих взаємовідносин, а з іншого – недостатньо повного науково-криміналістичного забезпечення діяльності органів досудового розслідування з цих питань. Здається, що обидва названих аспекти потребують подальшого дослідження з урахуванням запитів практики для заповнення існуючих прогалин, що і складає мету даної статті.

Ступінь розробленості проблеми. Звертає на себе увагу явно незадовільний стан наукового криміналістичного забезпечення розслідування зґвалтувань в Україні. Аналіз підручників і навчальних посібників (практикумів) показує, що до останнього часу окремі автори використовують і рекомендують до вивчення джерела, опубліковані за часів Союзу Радянських Соціалістичних Республік (наприклад, Г.Б. Карнович, М.Г. Коршик. Расследование половых преступлений. Пособие для следователей. – М., 1958; М.Н. Хлынов. Расследование половых преступлений. – Саратов, 1965; П. Т. Скорченко. Расследование половых преступлений. – М., 1967; Г. И. Мудьюгин, Ю. А. Шубин. Расследование изнасилований. – М., 1969).

На наш погляд, одним із напрямків наближення розроблених наукових положень і практичних рекомендацій до потреб практики є криміналістична класифікація зґвалтувань, з урахуванням якої повинні формуватися методичні рекомендації. У наш час криміналістична класифікація злочинів використовується для диференціації окремих криміналістич-

них методик [1, с. 146; 2, с. 71]. Зокрема, для конкретизації методичних рекомендацій використовуються підвидові криміналістичні методики, які ґрунтуються на класифікації злочинів певного виду, що визначається конкретною статтею Кримінального кодексу України. Як зазначає В.А. Журавель, підвидові криміналістичні методики виділяються з-поміж злочинів одного виду за певними криміналістично значущими ознаками. Наприклад, стосовно вбивств (ст. 115 Кримінального кодексу України) виділяються методики розслідування вбивств з розчленуванням, на замовлення, учинених у ході протистояння організованих злочинних груп, на релігійному підґрунті та ін.) [2, с. 93]. Такий підхід дозволяє криміналістичні рекомендації максимально наблизити до потреб практики.

Мета статті. З урахуванням вимог до обсягу публікації ми ставимо за мету надати загальну криміналістичну класифікацію зґвалтувань у залежності від особливостей суб'єктів цих злочинів та їх зв'язку з потерпілими особами, а також визначити особливості криміналістичних характеристик виділених класифікаційних груп зґвалтувань.

Виклад основного матеріалу. Аналіз практики розслідування зґвалтувань дає підстави для висновку, що різноманітність цих злочинів з криміналістичної точки зору обумовлена, перш за все, особливостями суб'єктів цих злочинів та їх зв'язком з потерпілими особами. Потрібно зазначити, що у ст. 152 Кримінального кодексу України обставини, пов'язані з особливостями суб'єкта злочину і потерпілої особи, визначені кваліфікуючими обставинами (вчинення зґвалтування повторно або інших статевих злочинів, групою осіб, зґвалтування неповнолітньої і малолітньої особи). Відтак, можуть бути визначені відповідні підвиди зґвалтувань, стосовно яких доцільним є розроблення окремих криміна-

лістичних методик, в яких повинні бути відображені особливості криміналістичних характеристик вказаних підвидів зґвалтувань та особливості їх розслідування.

Але, як показує практика, найбільше значення має врахування характеру взаємовідносин злочинця і потерпілої особи, що, на наш погляд, недостатньо береться до уваги в існуючих методиках розслідування зґвалтувань. Як правило, криміналістична характеристика зґвалтувань надається без диференціації цих злочинів у залежності від наявності чи відсутності соціальних зв'язків між насильником і потерпілою особою [3, с. 79–84]. Але специфікою цього злочину є те, що він стосується інтимних відносин, у яких значна роль належить потерпілій особі, особисті якості і поведінка якої, зазвичай, завжди є ключем для встановлення багатьох обставин при розслідуванні. Це обумовлено тим, що жертва і злочинець, як правило, знаходяться у законодавчих взаємних зв'язках [4, с. 17–18].

За ознакою наявності чи відсутності особливих відносин злочинця з потерпілою особою (безпосереднім об'єктом посягання – *В. Н.*) зґвалтування доцільно класифікувати на дві групи: 1) зґвалтування, вчинені незнайомою потерпілій особою (відсутність будь-яких соціальних зв'язків – *В. Н.*); 2) зґвалтування, вчинені знайомою потерпілій особою. Методики розслідування названих різновидів зґвалтування відрізняються, оскільки тут існують суттєві відмінні елементи механізму вчинення цих злочинів (знаходять відображення у криміналістичній характеристиці – *В. Н.*), а також і тактичних завдань розслідування та шляхів їх вирішення.

Зґвалтування, вчинені незнайомою потерпілій особою, зазвичай, мають характер нападу на жертву з метою здійснення статевого акту (зносин). Ця категорія злочинів може вчинятися одноосібно або групою осіб, а також стосовно неповнолітніх чи малолітніх. Типовими для даної групи зґвалтувань є такі характеристики.

Особа злочинця. Зґвалтування даної групи вчиняються переважно молодими (у т.ч. неповнолітніми в групі) чоловіками з маргінальними рисами:

- відсутність постійної чи кваліфікованої роботи (відтак, низький соціальний статус);
- схильність до правопорушень;
- статева розбещеність і зневажливе, жорстоке ставлення до представниць протилежної статі;
- пристрасть до вживання алкоголю чи наркотиків;
- наявність комплексу власної неповноцінності і прагнення до самоствердження;
- наявність психічних аномалій (сприяють виникненню та розвитку таких рис характеру, як дратівливість, жорстокість, агресивність);
- наявність сексуальних аномалій (патологічні прояви статевого потягу);
- наявність судимості, у тому числі за скоєння статевих злочинів.

Для багатьох злочинців значущим є не тільки звичайне статево задоволення, але й своєрідне самоствердження, яке супроводжується знущанням, фізичним і психічним

насильством над жертвою. У кожному конкретному випадку в особистості гвалтівника може мати місце різноманітний «сплав» наведених маргінальних рис. За характером їх прояву може бути виділено кілька типів злочинців цієї категорії: «мисливці» (вистежують незнайомих жінок і раптово нападають); гвалтівники-педофіли (вчиняють зґвалтування малолітніх дівчаток); гвалтівники-маніяки (отримують статево задоволення від насильства поєданого з жорстокістю, знущанням або вбивством) та ін.

З огляду на особистісні риси злочинця, для даної класифікаційної групи зґвалтувань характерною є тривалість цих злочинів, коли вони з-за безкарності набувають серійності. Для серійних злочинців типовим є вчинення зґвалтувань під впливом нестримного статевого потягу і прагнення повторення відчуття самоствердження. Це також характерно для осіб, які страждають різними психічними відхиленнями.

Способи підготовки, вчинення і приховування зґвалтування. Типовим для дій злочинців даної категорії є очікування жертви у певному зручному для нападу місці (наприклад, на шляхах руху від житла до місця роботи або навчання). Іноді підготовчі дії полягають у підборі певних потерпілих, для чого злочинець відвідує місця, де часто бувають жінки, вибирає найбільш привабливих, на його думку, і стежить за ними, а потім вчиняє напад. Попередньо зловмисник може досить тривалий час вистежувати намічену жертву, вивчаючи маршрут руху і визначаючи місця зручні для нападу. Подібні дії характерні для осіб, які здійснюють серійні зґвалтування. Також використовується заманювання жінок (особливо неповнолітніх) під різними приводами до раніше обраних безлюдних місць (прохання вказати дорогу, пропозиція відвести до дому нібито на прохання батьків, обіцянка показати цікаве місце чи тварин, комп'ютерну техніку, ігри тощо).

Дії, безпосередньо спрямовані на вчинення зґвалтування, умовно можна поділити на дві взаємопов'язані групи: 1) дії з придушення волі і подолання опору потерпілої; 2) здійснення статевого акту з жертвою. Дії першої групи здійснюються в багатьох випадках з використанням фізичного насильства (ударів, побоїв, уколах, порізах, утримуванні рук і ніг). Досить часто це поєднується (наприклад, при вчиненні зґвалтувань групами неповнолітніх) зі знущанням над жертвою, яке супроводжується насильницьким уведенням в отвори тіла потерпілої особи різних предметів (пляшок, палиць). Нерідко гвалтівниками для придушення волі до опору застосовується психічне насильство, яке проявляється у висловленні погроз вбивством або заподіяння тілесних ушкоджень, зокрема із застосуванням холодної або вогнепальної зброї. Дії другої групи – здійснення статевого акту (статевих зносин) з жертвою реалізуються у вигляді насильницького коїтусу – сполучення всупереч волі потерпілої особи чоловічих і жіночих статевих органів (введення ерегованого статевого члена чоловіка у піхву жінки), яке може викликати вагітність [5, с. 355]. Варто зауважити,

що насильницьке введення статевого члена в анальний отвір чи у рота для задоволення статевої пристрасті не є зґвалтуванням, а повинно кваліфікуватися як насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом за ст. 153 Кримінального кодексу України.

Способами приховування зґвалтувань, що вчиняються незнайомою потерпілій особою, є: а) здійснення раптового нападу із заподіянням жертві тілесних ушкоджень з введенням її у непритомний стан з метою уникнення можливого впізнання; б) маскуванню своєї зовнішності; в) здійснення заходів щодо знищення слідів свого перебування на місці зґвалтування; г) знищення слідів вчиненого зґвалтування на власному тілі та одязі (слідів крові, спермі, вагінальних виділень на своєму тілі й одязі тощо).

Обстановка (місце, час, умови) вчинення. Особливості обстановки даної класифікаційної групи зґвалтувань обумовлюються вищерозглянутими способами дій злочинця. Більшість зґвалтувань осіб, не пов'язаними певними відносинами зі злочинцем, вчиняються на безлюдних, відкритих ділянках місцевості (ліс, пустир, поле, лісопарк, будівельні майданчики). Таким чином місце вчинення зґвалтувань характеризується такими особливостями:

- абсолютна або відносна ізоляваність або віддаленість від контакту з людьми;
- сприятливі умови для здійснення раптового нападу;
- наявність доступних злочинцеві шляхів для непомітного підходу або відходу з місця зґвалтування.

Разом із тим, мають місце випадки вчинення зґвалтувань даної класифікаційної групи і в приміщеннях (підсобне приміщення дискотеки, нічного клубу, під'їзд, підвал, горище тощо) або за місцем проживання злочинця (гуртожиток, квартира, будинок), куди він заманює потерпілу особу. Але і в цьому випадку для місця злочину характерною є ізоляваність або віддаленість від контакту з людьми. Переважна більшість зґвалтувань раніше незнайомих злочинцям жертв вчиняється у вечірній або нічний час.

Сліди зґвалтування. Зі способами дій злочинця і обстановкою нерозривно пов'язані механізми слідоутворення, типові сліди злочину та їх локалізація. Для зґвалтувань, вчинених незнайомою потерпілій особою, окрім слідів фізичного насильства (тілесних ушкоджень) і слідів статевого акту (крові, сперми, волосся тощо), мікрочастинок на тілі та одязі, характерним є наявність: трасологічних слідів (взуття, транспортних засобів) на місці очікування жертви; предметів, залишених злочинцем на місці очікування (недопалки сигарет, обгортки від цукерок, залишки насіння тощо), які свідчать про значний час перебування особи на даному місці; частинок ґрунту та рослинності з місця події на одязі і взутті злочинця і потерпілої особи (вказують на їх сумісне перебування на місці події). Важливим джерелом інформації про гвалтівника є показання свідків (ідеальні сліди), які могли бачити його перед вчиненням злочину

або після нього. Вказані сліди слугують розшуковій злочинця та його ідентифікації.

Особливості потерпілої особи. У цій категорії зґвалтувань більшість потерпілих становлять жінки, які мають позитивну побутову і моральну характеристику. Вони стають жертвами гвалтівника випадково, через об'єктивні фактори: проживання у криміногенному районі міста чи іншого населеного пункту; знаходження місця їх роботи або навчання у віддаленому регіоні, через що вони змушені рано виходити з дому і пізно повертатися; шлях їх пересування проходить через малолюдні місця (пустирі, кар'єри, лісопарки тощо). Іноді такі жінки опиняються у небезпечному місці у темний час доби (поза населеним пунктом, у парку, на малолюдній вулиці тощо) з-за збігу певних негативних обставин. Іноді вони стають жертвами злочинців з аномаліями у психіці.

Потрібно зазначити, що названа категорія потерпілих у багатьох випадках в силу психологічних особливостей своєї особистості лякаються погроз гвалтівника і тому не чинять активного опору і не кличуть на допомогу. Наприклад, відчуття безпомічності може виникнути у жінки-потерпілої і в результаті вчинення зґвалтування групою осіб. А.С. Андреев і Л.Н. Кійко, які проводили дослідження взаємозв'язків «жертва і злочинець» у таких справах, відзначають, що більше 43% потерпілих не чинили опору [6, с. 6].

Але мають місце й окремі випадки провокуючої чи аморальної поведінки потерпілих у кримінальній ситуації. Наприклад, потерпіла своїм легковажним поведінням (фривольне спілкування з незнайомими чоловіками, згода на розпивання спиртних напоїв у безлюдному місці в незнайомій компанії і т. п.) може спровокувати певну особу на злочин.

Зґвалтування, вчинені знайомою потерпілій особою, відрізняються від попередньої групи цих злочинів тим що злочинцем для здійснення статевих актів певним чином використовуються вже існуючі соціальні зв'язки між ним і жертвою насильства (сумісна робота чи навчання, родинні зв'язки, сусідство, дружні стосунки тощо). Ця обставина суттєво впливає на механізм вчинення зґвалтування і в подальшому на його розслідування з точки зору встановлення характерних обставин (тактичних завдань), перевірки версій, що покладаються в основу позиції сторони захисту. Типовими для даної групи зґвалтувань є такі характеристики.

Особа злочинця. Ще Зігмунд Фрейд звертав увагу на те, що існує багато людей, які є ненормальними в сексуальному житті, але по всіх інших пунктах вони відповідають середній людині і не відстають від людського культурного розвитку. Лише сексуальність залишається їх слабким пунктом [7, с. 15–16]. З соціальної точки зору серед гвалтівників зустрічається саме така категорія осіб, для якої є характерним пошук сексуального об'єкта у своєму найближчому середовищі.

Злочинці, які здійснюють насильницькі статеві акти стосовно осіб з кола своїх знайомих, зустрічаються серед різних соціальних груп людей і можуть мати різний соціальний

статус. Ними можуть бути представники як низького і середнього, так і вищого прошарків суспільства. Вибір ними сексуального об'єкта серед кола своїх знайомих може ґрунтуватися на різних міркуваннях, але загальним для них є задоволення своєї підвищеної статевої потреби. Факт знайомства з потерпілою особою використовується ґвалтівником для створення захисної оболонки від можливого притягнення до відповідальності, що обумовлює спосіб його дій (підготовки, вчинення, приховування). Як показує практика, це створює для сторони обвинувачення досить великі проблеми у доведенні факту здійснення насильницького статевого акту.

Потрібно відзначити, що в різних країнах по-різному формулюється склад зґвалтування з урахуванням даної категорії злочинців. Наприклад, за ст. 345 Закону про кримінальне право Ізраїлю, зґвалтуванням визнаються статеві зносини з жінкою, вчинені без її вільної згоди або при її згоді, але яка була досягнута шляхом обману особи, яка вступила з нею в статеві зносини, або характеру самого діяння. Обманом у даному випадку (ч. 3 ст. 346) вважається, наприклад, ситуація, коли суб'єкт обіцяє вступити у шлюб, представляючись неодруженим, хоча в дійсності не є таким [8, с. 179–180]. Тобто злочинцем, за законодавством Ізраїлю, визнається особа, яка схиляє жінку до статевих зносин шляхом повідомлення їй завідомо неправдивої інформації, зокрема, обіцянки вчинити певні дії, в яких зацікавлена жінка. В Україні в цьому аспекті використовується зовсім інший підхід. Пленум Верховного Суду України у постанові «Про судову практику у справах про злочини проти статевої свободи та статевої недоторканості особи» № 5 від 30 травня 2008 р. категорично підкреслив, що зґвалтуванням слід розуміти природні статеві зносини між особами різної статі всупереч або з ігноруванням волі потерпілої особи із застосуванням фізичного насильства, погрози його застосування або з використанням безпорадного стану потерпілої особи. Перелік неправомірних дій, якими обумовлюється факт зґвалтування, є вичерпним. Тому дії особи, яка домоглася згоди особи протилежної статі на статеві зносини в інший спосіб, наприклад, шляхом настирливих пропозицій вступити у статеві зносини або шляхом обману чи зловживання довірою (освідчення у коханні, завідомо неправдива обіцянка укласти шлюб, сплатити за сексуальну послугу тощо) не можуть кваліфікуватись як зґвалтування (п. 1).

Способи підготовки, вчинення і приховування зґвалтування. Як зазначалося, факт знайомства ґвалтівника з потерпілою особою суттєво впливає на способи його дій. У таких діях можна вичленити дві складові: 1) обрання жертви сексуального насильства, яку буде легко заманити у місце, зручне для здійснення статевого акту; 2) здійснення статевого акту в умовах, які на думку злочинця виключають звернення потерпілої до правоохоронних органів.

Обрання жертви сексуального насильства та її заманювання в місце, зручне для здійснення статевого акту здійснюється

зловмисником з урахуванням її особистості (довірливості, неосвіченості в статевих стосунках, схильності до вживання алкоголю, психічного захворювання тощо). Зокрема, як привід може бути використано запрошення у гості на день народження, святкування певної події, на пікнік у знайомій компанії та ін.

Як умова здійснення насильницького статевого акту, яка б виключала звернення потерпілої до правоохоронних органів, використовуються погрози фізичної розправи, розповсюдження відомостей, які ганьблять потерпілу та інші засоби психологічного тиску. Як один із варіантів дій злочинця може бути використання ним безпорадного стану потерпілої, до якого її планується довести в результаті введення в її організм алкоголю, снодійних або сильнодіючих препаратів, психотропних речовин, наркотиків.

Таким чином при зґвалтуванні знайомих осіб злочинці застосовують: 1) фізичне насильство для подолання опору під час статевих зносин; 2) висловлення різного роду погроз з метою, з метою попередження (унеможливлення) звернення потерпілої до правоохоронних органів; 3) використання безпорадного стану жертви, яка може бути обумовлена хворобою, введенням в організм алкоголю, сильнодіючих препаратів, снодійного.

Обстановка (місце, час, умови) вчинення. Найбільша кількість злочинів даної категорії вчиняється у приміщенні (квартирах і будинках), як правило, за місцем проживання винного чи потерпілої, пов'язаних родинними, шлюбними, сусідськими, подружніми стосунками. Іноді такі зґвалтування вчиняються і на лоні природи (наприклад, під час пікніків). Значна частина зґвалтувань знайомих злочинцям жертв вчиняється у денний час при відсутності сторонніх осіб. Але мають місце випадки, коли зґвалтування вчиняється у групі знайомих між собою неповнолітніх, в яку входять дівчата (організатори, підбурювачі, пособники), які провокують хлопців на зґвалтування своїх, на їхню думку, занадто скромних і порядних подруг, або просто знайомих дівчат.

Сліди зґвалтування. У даній категорії зґвалтувань сліди перебування насильника на місці події не мають того значення, як у провадженнях щодо зґвалтувань попередньої класифікаційної групи, оскільки тут відсутнє завдання розшуку та ідентифікації цієї особи. На те, що зґвалтування було вчинено саме конкретною (знайомою) особою, вказує, перш за все, сама потерпіла в своєму зверненні у правоохоронні органи і в наступних показаннях. Тому пріоритетного значення набувають інші сліди, які дозволяють встановити насильницький характер здійсненого статевого акту, наявність відповідного умислу і мотивації. Зокрема, такими слідами можуть бути відображення вчинків, які, з одного боку, передували статевим зносинам, а з іншого – відбулися після їх здійснення.

Зважаючи на те, що показання потерпілої особи можуть бути обмовою у вчиненні злочину, її показання повинні знайти підтвердження іншими джерелами. Зокрема, це

можуть бути свідки з найближчого оточення потерпілої особи і підозрюваного, яким було відомо про:

- характер стосунків між підозрюваним і потерпілою особою;
- про факт їх зустрічі у певному місці;
- обставини, які передували цій зустрічі;
- події, які відбулися після цієї зустрічі.

Поряд з матеріальними слідами здійснення насильницького статевого акту (тілесних ушкоджень, виділень крові, сперми, волосся тощо) показання свідків про наведені обставини можуть мати значення непрямих доказів у кримінальному провадженні.

Особливості потерпілої особи. Найчисельнішу групу потерпілих складають жінки та неповнолітні дівчата, з якими гвалтівник певний час був знайомий і мав певні стосунки. Рівень знайомства може бути різним. За цією ознакою в цій групі можна виділити дві підгрупи, які суттєво відрізняються одна від одної:

а) потерпілі, які познайомилися зі злочинцем напередодні зґвалтування (зазвичай, це молоді недосвідчені дівчата, які необачно погоджуються на контакти з незнайомими чоловіками, наприклад, покататися на дорожньому автомобілі, піти у гості, вживати спиртні напої і т.п.);

б) потерпілі, які знаходилися зі злочинцем в тривалих стосунках (родичі, сусіди, колеги по роботі чи навчанню, друзі).

Для поведінки потерпілих характерними є ситуації, коли вони не чинять активного опору під впливом погроз з боку злочинця (злочинців), а місцем вчинення злочину є житло. Ця обставина може бути використана стороною захисту для заяви, що підозрюваний (обвинувачений) розцінював поведінку жінки, як згоду на статеві зносини.

Висновки. Підводячи підсумок викладеному, потрібно зазначити, що криміналістична класифікація зґвалтувань у залежності від особливостей суб'єктів цих злочинів та їх зв'язку з потерпілими особами, надає можливість диференціювати криміналістичну характеристику зґвалтувань. А відтак і визначити особливості ситуацій, що складаються на момент відкриття кримінальних проваджень даної категорії, конкретизувати обставини, які підлягають встановленню, та необхідні для цього слідчо-розшукові дії і тактику їх проведення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Щур Б.В. Теоретичні основи формування та застосування криміналістичних методик : [монографія] / Б.В. Щур. – Х. : Харків юридичний, 2010. – 320 с.
2. Журавель В.А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : [монографія] / В.А. Журавель. – Х.: Вид. агенція «Апостіль», 2012. – 304 с.
3. Керівництво з розслідування злочинів : [науково-практичний посібник] / [В.Ю. Шепітько, В.О. Коновалова, В.А. Журавель та ін.]; за ред. В.Ю. Шепітька. – Х. : «Одісей», 2009. – 960 с.
4. Вандышев В.В. Реализация взаимосвязей жертвы и преступника в раскрытии и расследовании насильственных преступлений : [учебное пособие] / В.В. Вандышев. – С.Пб. : Изд-во С.-Петербурга. ВШ МВД России, 1992. – 114 с.
5. Науково-практичний коментар Кримінального кодексу України / за ред. М.І. Мельника, М.І. Хавронюка. – 4-те вид., перероб. і доп. – К.: Юридична думка, 2007. – 1184 с.
6. Андреев А.С. Взаимосвязи «жертвы и преступника» по делам об изнасилованиях, совершенных группой лиц / А.С. Андреев, Л.Н. Кийко / [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.sworld.com.ua>.
7. Фрейд З. Очерки по психологии сексуальности / З. Фрейд. – Харьков : Изд-во «Фолио», 2009. – 240 с.
8. Закон об уголовном праве Израиля. Постатейный перевод с иврита на русский язык / М. Дорфман. – Хайфа, 2010. – 253 с. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://library.khpg.org>.